

Oponentský posudok

Názov habilitačnej práce: Katolícky pohľad na náboženskou pluralitu

Autorka: ThLic. Mgr. Denisa Červenková, Th.D.

Spoločnou témou bádania ThLic. Mgr. Červenkovej, Th.D. a môjho bádania je náboženstvo. ThLic. Mgr. Denisa Červenková, Th.D. ho vníma z pozície teológie náboženstva, ja z pohľadu filozofie náboženstva. Preto sa v určitých bodoch tieto prístupy a cesty stretávajú, či križujú – filozof náboženstva môže využiť texty teológa náboženstva a teológ filozofické práce. Kolegyňa Červenková sa fenoménu náboženstva venuje dlhodobo, intenzívne, systematicky, čo dokumentuje jej publikačná činnosť.

Tak ako jestvujú rôzne filozofie náboženstva, jestvujú aj diferencované teológie náboženstva. Kresťanská teológia náboženstva chápe iné náboženské tradície odlišne od ich vlastného seba-porozumenia, platí to však aj opačne. Takýto postoj je pochopiteľný, je spôsobený odlišnými náboženskými racionalitami, čo vytvára spomínanú pluralitu teológií náboženstva. Tú možno chápať v dvojacom zmysle – jednak založenú na pluralite rôznych náboženstiev, jednak na pluralite prístupov v rámci jednej viery. Je nesporné, že druhého môžem vidieť iba svojimi, nie jeho očami. Narážajú tak na seba dva odlišné výklady toho istého náboženstva – výklad zvonku a interný seba-výklad. Na tomto mieste je legitímnou otázkou, či tu nejde v istom zmysle o deformáciu iného; inakosť iného je zachovaná iba relatívne, nakoľko ho podrobujem vlastnému výkladu a začleňujem do svojej vízie reality, ktorú on nezdieľa a má vlastné kritériá pravdivosti. Nad jeho vlastný seba-výklad kladiem svoju interpretáciu. Boh, ktorého on vzýva nie je totožný s mojím Bohom, pretože ho chápe odlišne ako ja, podobne aj osobu Ježiša Krista a pod.. Druhý má vlastnú „jazykovú hru“, ak použijeme Wittgensteinov výraz, nesie a sprostredkováva odlišné skúsenosti (porov. s. 169) a preto komunikácie nie je jednoduchá, ak je vôbec možná.

Napr. moslimská teológia náboženstva si kladie otázku: akú úlohu dáva alebo vyžaduje Boh od nemoslimov? Ako súdi skutky nemoslimov vzhľadom na službu Bohu a druhým ľuďom? Akú hodnotu majú cnosti nemoslimov pred Bohom? Aký je teologický a právoplatný status kníh iných náboženstiev? Môžu nemoslimovia dosiahnuť spásu? Jasne vidno, že otázky prítomné v moslimskej teológii náboženstva sú rovnaké ako v katolíckej teológii náboženstva, samozrejme s principiálnym rozdielom jedinečnosti a výlučnosti vlastného náboženstva.

Kolegyňa Červenková v publikácii správne poznamenáva, že problém s pluralitou nie je doménou teológie a mimo teológiu, napr. v antropológii a filozofii „se snadněji odkrývá ona jistá „nevyhnutelnost“ plurality, která se posléze ukazuje i v teologickém bádání“. (s. 24) Taktiež hovorí o potrebe poukázať na prednosti monoteizmu, ktoré nie sú všetkým zrejmé a zjavné. (s. 25)

Spomiem v tejto súvislosti filozofa Oda Marquarda, podľa ktorého je monoteizmus náboženská forma nepripúšťajúca žiadnu mnohosť a neponecháva tak žiadny priestor pre rôznosť. Polyteizmus, resp. kozmoteizmus je prameňom rôznosti a vzájomnej tolerancie. Za veľký humánny princíp polyteizmu považoval Marquard pluralitu dejín (príbehov) a rozdelenie moci v absolútne, prostredníctvom pluralizmu božstiev. V monoteizme, ktorého význačným príkladom je biblický a kresťanský monoteizmus, boli staré božstvá potlačené jedným Bohom a tým zrušená polymýtická, nezostal žiadny priestor pre viaceré ľudské dejiny, viaceré príbehy, žiadny priestor pre dejinné individuum s jeho vlastnými skúsenosťami. Kresťanstvo podľa Marquarda vytesnilo humánny princíp polyteizmu „z nedele moderného sveta“. Individuum ale žije, povstáva z tohto rozdelenia moci, má tu svoj pôvod, vystupuje a vzpiera sa voči monoteizmu. Chápe to tak, že vo svete mnohých bohov zostal pre individuum slobodný priestor, nejestvuje služba a podriadenosť iba jednej moci, ale viacerým, čo predpokladá určité „voľné“ pole. Bohovia sú v kolízii, minimum chaosu je podmienkou možnosti voľby a individuality. Čím viac potencialít si pluralisticky konkuruje, vzájomne sa stretáva a križi, tým slobodnejšie môže byť individuum, jeho voľba. Človeku prospieva, keď má viac príbehov, presvedčení, tradícií, orientačných bodov. Jednotný výklad skutočnosti nezodpovedá rôznorodým ľudským skúsenostiam. (Marquard: Abschied vom Prinzipiellen).

Nemecký sociológ Ulrich Beck sa domnieval, že kresťanstvo v jeho začiatkoch konkurovalo iným náboženstvám, má pôvod v kontexte pluralizmu Rímskej ríše a nemalo preto monopol na pravdu. Teraz, v druhej moderne sa vraciame späť na začiatok, kde kresťanstvo je znovu jedno náboženstvo

medzi mnohými. Jeho vlastnou kľúčovou otázkou musí byť, ako sa vyrovnáť s inakosťou druhého. „Druhí“ sú príslušníci iných náboženstiev a tiež tí, ktorí sú považovaní za „pohanov“, žijú bez Boha v sekulárnom svete. (Beck, U., J. Willms: Conversation with Ulrich Beck)

Pokiaľ ide o samotnú publikáciu, uviedol by som poznámku iba k jednej pasáži. V posudzovanom texte mi nebola celkom jasná časť na s. 84-85. Na jednej strane sa tu píše, že encyklika *Mystici Corporis* neobmedzuje možnosť spásy nekatolíkov, na strane druhej, že tí, ktorí nie sú pokrstení a nie sú katolíci, si nemôžu byť istý spásou. Taktiež je v encyklike vyslovený negatívny súd o tých, ktorí sú pokrstení mimo katolícku Cirkev. Z môjho pohľadu tu ide o protirečenie, ale nie som si istý, či som danú pasáž správne pochopil.

Autorka sa v knihe zaoberá i témou medzináboženského dialógu. Ak by sme problematiku zovšeobecnil, môžeme povedať, tu ide o otázku vzťahu k druhému vôbec; k blížnemu, druhému a špecificky k cudziemu. Nie zrejme, či v Čechách a na Slovensku budeme účastníkmi rozsiahlejšieho medzináboženského dialógu (najmä s islamom), keďže obe krajiny radikálne odmietajú príchod migrantov. To však nie je dôvodom k tomu, aby táto téma nebola súčasťou úvah teológie náboženstva v našich krajinách. Akoby sa tu z úzadia ozývalo ono biblické: „A kto je môj blížny?“ Je mojím blížnym aj cudzinec? Je mojím blížnym ten, kto odmieta moje pravdy a hodnoty a snaží sa presadiť vlastné? Jedným z možných riešení je vyhnúť sa konfrontácii s druhým, zabrániť jej, odmietnuť migrantov, príslušníkov iných kultúr a náboženstiev, vystavať plot alebo múr, povolať armádu. V prípade, že to nie je možné, ostáva pre jednotlivcov a náboženské skupiny úloha zachovať si vlastné, podstatné, nevyhnutné, či považované za pravdivé, bez nutnosti násilného vzťahu k cudziemu, druhému. Tento postoj nemusí byť ilúziou, ale reálnym prejavom tolerantnej, nenásilnej „tváre“ náboženstva. A možno tvrdiť podstatného či najhlbšieho jadra náboženstva, pretože násilná „tvár“ je vedomým a slobodným znetvorením najvlastnejšej, skutočnej „tváre“ náboženstva. Že je možný dokonca „prerod“ či prechod od násilia k nenásiliu, dosvedčujú mnohé príklady.

Práca Dr. Červenkovej ma podnietila k položeniu niekoľkých otázok. Bolo by vhodné a žiadúce, ak by tieto otázky boli počas obhajoby zodpovedané.

1. Pracuje sa v súčasnej teológii náboženstva s myšlienkou neprekonateľnej nevedomosti? Ako je to v prípade našich neveriacich súčasníkov? Mám na mysli predovšetkým tých, ktorí nielenže neprijímajú kresťanské hodnoty (najmä morálne), ale sú s nimi v rozpore. Nezaujímajú sa ani o otázky transcencie a náboženstva. Predpokladám, že ani v tomto prípade sa nevyklučuje možnosť ich spásy, i napriek zásadným odlišnostiam od kresťanského pohľadu na svet.
2. Aký je pohľad ne-kresťanských teológov na katolícku teológiu náboženstva, konkrétne na katolícke chápanie náboženskej plurality? Stretla ste sa s niektorými ich vyjadreniami?
3. Nemecký sociológ Ulrich Beck popísal fenomén tzv. „vlastného Boha“ (der eigene Gott). Tento je úplne novým druhom Boha – a DIY God (do-it-yourself). Nie je inštitucionálne vytvorený a propagovaný, ani prijatý, ale je to Boh individuálne chcený, ušitý na mieru, sledujúci logiku individuálnych záujmov a priorít. Je možné podľa Vás v takýchto prípadoch hovoriť o náboženstve, náboženskom postoji alebo ide skôr o degradáciu náboženstva? Je možné stanoviť hranicu náboženského a nenáboženského postoja?
4. Pri čítaní Vašej publikácie mi prišla na um myšlienka týkajúca sa pedagogických či výchovných dôsledkov plurality náboženstiev, resp. legitímnej mnohosti ciest k spásu. Zamyslel som sa nad tým, či uznanie rôznych ciest a vzťahov k Bohu (nekresťanských, nenáboženských, „anonymných“) nemôžu u mladých ľudí vychovávaných v kresťanských rodinách, viesť k opusteniu toho čo im bolo vstúpané a k vytvoreniu si vlastnej cesty s vedomím, že aj táto cesta nie je cestou k záhube, ale k spásu. Predpokladám, že ide o širšiu, komplexnejšiu tému, ktorá by si zaslúžila pozornosť a interdisciplinárny prístup, s príspevom religionistov, sociológov náboženstva, psychológov, kresťanských pedagógov a ďalších. Mladý človek vychovaný v kresťanskej rodine by teda mohol prísť k záveru, že pokiaľ sú legitímne aj iné cesty k Bohu, výlučne katolícka (či kresťanská) nie je jediná a nevyhnutná.

5. Francúzsky teoretik Alain de Benoist chápe pohanstvo ako pôvodné náboženstvo Európy. Tvrdí, že pohanstvo sakralizuje svet, má ďaleko od ateizmu či agnosticizmu a jeho jadrom je fundamentálne religiózny vzťah medzi človekom a svetom. (Benoist: Být pohanem, s. 37-41). Súhlasila by ste s ním v myšlienke, že o religiozite je možné hovoriť aj mimo vzťahu k transcencii, Absolútnu, či osobnému Bohu? Možno hovoriť o religióznom vzťahu medzi človekom a svetom?

Publikácia kolegyne Červenkovéj je prehľadná, formulácie sú jasné, autorka využila veľké množstvo primárnej a sekundárnej literatúry. Je to kultivovane napísaný text, v ktorom sa odráža hlboký záujem autorky o tému a vysoká odborná úroveň. Formuluje i otvorené, nedoriešené otázky/témy, ktoré sú, ako poznamenáva, opomínané v hlavnej línii teológie náboženstva. Toto považujem za veľmi dôležité z hľadiska jej ďalšieho výskumu. Po primárnom vymedzení problému a formulovaní otázky, môže pristúpiť k hľadaniu riešení.

Zrejme i pred teológiou náboženstva, tak ako aj pred filozofiou náboženstva stojí úloha správne formulovať otázky (vymedziť problém) a rozpoznať či odlišiť správne položenú otázku, nesprávne položené otázky a mystérium. Na zle položené otázky odpoveď nejestvuje a v prípade mystéria odpoveď nepoznáme. Domnievam sa tiež, že teológia môže či dokonca by mala pri riešení svojim tém vyžiť prácu filozofie. Súhlasím s názorom popredného nemeckého filozofa náboženstva Richarda Schaefflera, ktorý sa domnieval, že teologické otázky implikujú problémy, ktoré je možné vyjasniť a riešiť len prostredníctvom argumentov filozofie náboženstva. Preto si i kladiem otázku, či niektoré teologické témy nie sú nedoriešené preto, lebo chýba „obrat“ k filozofii, pomoc filozofie či zohľadnenie filozofického rozmeru problematiky.

Doktorku Denisu Červenkovú možno právom považovať za poprednú odborníčku v oblasti (disciplíne) teológie náboženstva v Čechách, s presahom na Slovensko. Na Slovensku nie sú autori, ktorí by sa venovali tejto disciplíne v takom rozsahu. Preto navrhujem, aby jej po úspešnej obhajobe bol udelený titul docent v odbore Katolícka teológia.

V Nitre, 31.8.2020

Doc. Martin Vašek, PhD.